

ديوان

مجلة علمى تحقيقى بين المللى علوم اسلامى
مجلة دراسات اسلامية، عالمية، علمية، محكمة

International Journal of Islamic Studies
Uluslararası İslami Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2706-6428 E-ISSN: 2707-7462

جلد: ۰۱ شماره: ۰۲ سال: ۱۳۹۹

زندگی نامه امام اهل سنت شيخ ابو منصور ماتريدي
سيرة الإمام الشيخ أبي منصور الماتريدي

Ehl-i Sünnet İmamı Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Hayatı

A biography of Shaikh Abo-Mansor Materedi the Imam of Suni Schools of
thought

عبدالحق حبيبي صالحى *

Makale Bilgisi / Article Information / معلومات مقاله

Makalenin Türü / Article Type / نوع مقاله : Araştırma Makalesi / Resarch Article / مقاله تحقيقى

Geliş Tarihi / Received Date / تاريخ دریافت مقاله / 02.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date / تاريخ بديرش مقاله / 24.04.2020

* استاد دارالعلوم و دانشگاه، دبیر مجمع مدارس عربی، کابل / افغانستان.

نحوه ارجاع دهی از این مقاله در پاورقی

عبدالحق حبیبی صالحی، "زندگی نامه امام اهل سنت شیخ ابومنصور ماتریدی"، مجله دیوان ۲/۱ (سرطان ۱۳۹۹)، ۳۷-۴۵

Atıf

Abdulhak Habibi Salehi, "Sünni İmam Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Hayatı", *Diwan Dergisi* 1/2 (Temmuz 2020), 37-45

چکیده

واژه های کلیدی:

زندگینامه، ابو منصور، شناسه، ماتریدی.

مذهب اعتقادی ماتریدییه بیشترین پیروان را در جهان دارد، اما بنیانگذار آن شیخ ابومنصور ماتریدی رحمه الله از امامان گمنام است، از شرح حال زندگی او درست گزارش نشده است، حتی تاریخ رجال نویسان هم بجز کلمات مختصر چیزی زیاد و همه جانبه ننوشتند، بناء نیاز است که زندگینامه این امام هرچه بیشتر گزارش شود و اندکی مفصل تر نوشته شود، این نوشته کوشیده است که شرح حال زندگی این امام را به شیوه های توصیفی و تحلیلی بیان نموده توضیح مفصلتر از زوایای مختلف زندگی وی را برای خواننده باز گو نموده است.

ملخص

الكلمات المفتاحية:

سيرة شخصية، أبو منصور، معرفة، الماتریدی.

الشيخ أبو منصور الماتریدی مؤسس الماتریدیة علی الرغم من كثرة أتباعه؛ فإنه من الأئمة المغمورين، لم تُسَطَّر محاسنه ولا ذهب صيته بين الناس كما كان ينبغي، ولم يذكر عنه علماء الأنساب والمؤرخون سوى كلمات موجزة. فينبغي التفصيل في بيان سيرته وتناول جوانب حياته العلمية، لذلك سعى هذا المقال إلى شرح سيرة الإمام بالمنهج الوصفي التحليلي، وحاول أن يبرز جوانب حياته الغائبة للقارئ.

Anahtar Kelimeler:

Biyografi, Ebû Mansûr, Tanımak, Mâtürîdiye

Özet

Mâtürîdiye İnanç Mezhebi dünyada en çok mensubu olan mezheptir. Ancak mezhebin kurucusu Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî adı yitik imamlardan birisidir. Hayatı hakkında geniş bilgi rivayet edilmemiştir. Hatta rical sahipleri de hakkında kısa açıklamalar dışında geniş bir bilgi vermemiştir. Bu sebeple bu imam hakkında daha fazla bilgi edinmek ve yazmak gerekmektedir. Bu yazı okuyucuya söz konusu imamın hayatı hakkında daha fazla bilgi vermek ve onun hayatına farklı noktalardan dokunabilmeyi amaçlamaktadır.

Keywords:

Biography, Abu Mansour, Familiar, Maturidi.

Abstract

Maturidiyah school of thought has the highest number followers in the world while its founder sheikh Abo Mansor Matrydyh (May God bless him with mercy) is from anonymous imams. There are no accurate reports of his biography, even though the Tarekh AL-Rejals has mentioned very short but not comprehensively. So there is an extreme need of research in his life. This research includes his descriptive and analytical biography of the imam with more elaboration and from different perspectives and angles.

مقدمه

ابومنصور ماتریدی رحمه الله از امامان متکلم، فقیه و مفسر اهل سنت است، وی در ماوآء النهر در اوزبکستان فعلی زیست داشته و دارای مکتب کلامی ماتریدیه بوده است، اما در گمنامی بسر می برده که حتی شرح حال نویسان از شرح حال زندگی او نیز چیز زیادی ننوشته اند. مکتب کلامی وی در برابر مکتب اعتزال و در وهله های آغازین در برابر مکتب اشاعره قرار داشته، سپس با ایجاد آشتی با اشاعره با اختلافات معدود اعتقادی در کنار هم زیسته اند، گویی که هر دو یک مکتب و یک باور دارند، در این نوشته تلاش شده که گوشه ای بیشتری از زندگی، و چگونگی خاستگاه مکتب وی تبیین گردیده شناسه ای بیشتری از وی صورت گیرد.

شناسه ی ماتریدی

ابومنصور محمد بن محمد بن محمود ماتریدی سمرقندی رحمه الله، در قریه ای ماترید از توابع سمرقند در ماوآء النهر که فعلاً در کشور ازبکستان موقیت دارد، چشم به جهان گشوده است.^۱

از شرح حال زندگی ابتدائی ابومنصور ماتریدی رحمه الله تاریخ نویسان چیزی ننوشته اند، حتا مورخین حنفی هم از وی شرحی نکرده اند، بناء در مورد تاریخ ولادت وی خبر و سندی در دست نیست، البته می توان مولد وی را در اواخر قرن سوم هجری در زمان متوکل عباسی (۲۳۲-۲۴۷ق) تخمین زد، که با این تخمین ولادت وی نسبت به ولادت امام ابوالحسن اشعری رحمه الله (م. ۲۶۰ یا م. ۲۷۰ق) مقدم تر می شود، برخی از اساتید وی (محمد بن مقاتل و نصیر بن یحیی بلخی) که در عصر متوکل بوده اند، نیز این مطلب را تاکید می کند، اما در مورد وفات وی نوشته اند که به قول مشهور وصحیح در سال ۳۳۳ق در سمرقند وفات کرده اند و در یکی از قبرستان های آنجا به نام «جاکردیزه» به خاک سپرده شده که مزار وی امروزه زیارتگاه عام و خاص است.^۲

امام ماتریدی رحمه الله دارای شأن عظیم و جایگاه رفیع و دارای منزلت و کرامات بوده است، وی با القابی مانند: امام الهدی، امام المتکلمین، مصحح عقائد المسلمین، رئیس اهل السنة، یاد شده است، برخی نسب وی را به حضرت ابو ایوب خالد بن زید انصاری بر می گردانند، واز این جهت به وی نسبت انصاری نیز داده اند، اما این نسبت تشریفی است، نه واقعی.^۳

^۱ عبدالحی اللکهنوی، الفوائد البهیة، (هند: مطبعه مصطفائی، ۱۲۹۳ق)، ۸۰. ابومنصور محمد بن محمد بن محمود ماتریدی، تأویلات أهل السنة، تحقیق. مجدی باسلوم (بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۶ق)، ۱: ۷۳-۷۶. ابومنصور محمد بن محمد بن محمود ماتریدی، کتاب التوحید، تحقیق. بکر طوپال اوغلو، محمد آروچی (استانبول: مکتبه الارشاد، ۱۴۲۲ق)، ۹-۱۲.

^۲ ماتریدی، کتاب التوحید، ۹-۱۲. زین الدین أبوالفداء قاسم بن قطلوبغا سودونی حنفی، تاج التراجم فی طبقات الحنفیة، تحقیق. محمد خیر رمضان (بیروت: دارالقلم للنشر والتوزیع، ۱۴۱۳ق)، ۱: ۲۰. احمد بن عوض الله بن داخل لهیبی حربی، الماتریدیة دراسة و تقویماً (ریاض: دارالعاصمة للنشر والتوزیع، ۱۴۲۳ق)، ۹۳=۹۹.

^۳ خیرالدین زرکلی بن محمود دمشقی، الأعلام (بی جا: دار العلم للملایین، ۲۰۰۲م)، ۷: ۱۹. عبدالحی اللکهنوی، الفوائد البهیة (هند: مطبعه مصطفائی، ۱۲۹۳ق)، ۸۰. ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۷۳-۷۶. ماتریدی، کتاب التوحید، ۹-۱۲. ابن قطلوبغا، تاج التراجم فی طبقات الحنفیة، ۱: ۲۰. حربی، الماتریدیة دراسة و تقویماً، ۹۳-۹۹.

استادان ماتریدی

ماتریدی رحمه الله از عالمان مشهور زمان خود که از پیروان امام ابوحنیفه رحمه الله بودند، درس خوانده است، حتماً استادان زیادی دارد، اما تاریخ نویسان از میان این عالمان از چهار نفر نام برده‌اند که در زمان خود از نامدران فقه و فتوی بوده‌اند:

۱- محمد بن مقاتل رازی رحمه الله (م. ۲۴۸ق) که قاضی ری و از شاگردان محمد بن حسن شیبانی رحمه الله بود.

۲- احمد بن اسحاق جوزجانی رحمه الله که از شاگردان ابوسلیمان جوزجانی رحمه الله می‌باشد.

۳- ابونصر احمد بن عباس عیاضی سمرقندی انصاری رحمه الله.

۴- نصیر بن یحیی بلخی رحمه الله که از شاگردان ابوسلیمان جوزجانی رحمه الله و ابومطیع بلخی رحمه الله است.^۴

شاگردان ماتریدی

ابومنصور ماتریدی رحمه الله شاگردان بسیاری دارد که همه سرآمد روزگارشان بوده و در نهضت حیات فکری، فرهنگی و علمی جهان اسلام نقش به‌سزایی داشته‌اند، از میان ایشان می‌توان افراد ذیل را نام برد:

۱- ابوالقاسم اسحاق بن محمد سمرقندی رحمه الله مشهور به حکیم ترمذی (م. ۳۴۲ق)، او از شاگردان به‌نام ابومنصور رحمه الله است، مدت طولانی در سمرقند عهده دار منصب قضاوت بوده است، اعتقاد نامه او به نام «السواد الاعظم» برای ماتریدیان اهمیت فراوانی دارد، السواد الاعظم پس از وفات حکیم ترمذی رحمه الله در سال ۳۷۰ق به دست مترجم ناشناس به زبان فارسی ترجمه شده است. وی در سال ۳۴۲ق در سمرقند درگذشت و در قبرستان «جاگردیزه» در جوار استادش ابومنصور ماتریدی رحمه الله به خاک سپرده شد.

۲- ابومحمد عبدالکریم بن موسی بزدوی نسفی رحمه الله (م. ۳۹۰ق)، او زاهد و مفتی سمرقند بود، سمرقندیان از وی روایت‌ها دارند.

۳- ابوعبدالرحمن بن ابی الیث بخاری رحمه الله، از ولادت و وفات وی خبری نیست، فقط اینکه وی را همراه و هم‌درس حکیم ترمذی رحمه الله گفته‌اند، واز ابومنصور رحمه الله فقه و کلام را آموخته‌اند.

۴- ابواحمد نصر بن ابی نصر عیاضی رحمه الله، او فرزند ابونصر عیاضی رحمه الله استاد ابومنصور رحمه الله و از مهم‌ترین دانشمندان روزگار خود در میان حنفیان است، از پدرش نیز چیزهایی آموخته است.

^۴ ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۸۰-۸۱. لکهنوی، الفوائد البیة، ۸۰. ماتریدی، کتاب التوحید، ۱۴-۱۵. ابن قطلوبغا، تاج التراجم فی طبقات الحنفیة، ۱: ۲۰. حربی، الماتریدیة دراسة وتقویماً، ۹۳-۹۹.

۵- ابوالحسن علی بن سعید رستغنی رحمه الله (م. ۳۴۵ق).^۵

آثار ماتریدی

از ابومنصور ماتریدی رحمه الله آثار زیادی باقی مانده است، وی تنها متکلم نبوده بلکه فقیه و مفسر نیز بوده‌اند، این آثار بجا مانده از وی بر غرارت علمی وی دلالت می‌کند، آثارش قرار ذیل است:

۱- تأویلات أهل السنة، این تفسیر قرآن است و به تازگی توسط خانم فاطمه یوسف الخیمی تحقیق و در بیروت به چاپ رسیده و با تحقیق دوکتور بکر طوپال اوغلو در ترکیه به چاپ رسیده است، این چاپ دوکتور اوغلو از نظر بنده که با تحقیق زیبا و در مجلدات بیشتر آمده، بهتر به نظر می‌رسد.

۲- کتاب التوحید، این کتاب در علم کلام است، اخیراً با مقدمه و تحقیق دوکتور فتح الله خلیف در بیروت مصر و با مقدمه و تحقیق دوکتور بکر طوپال اوغلو و دوکتور محمد آروثی از استانبول و بیروت به چاپ رسیده است.

۳- کتاب المقالات، مخطوط و در مکتبه استانبول با شماره ۸۵۶ ثبت است.

علاوه از این در علم کلام کتاب‌های ذیل را برای او بر شمرده‌اند:

۴- الرد علی القرامطة، ۵- بیان وهم المعتزله، ۶- رد الاصول الخمسة لأبی محمد الباهلی، ۷- رد اوائل الادلة للکعبی، ۸- رد وعید الفساق للکعبی، ۹- رد تهذیب الجدل للکعبی، ۱۰- رد الامامة لبعض الروافض.

۱۱- بروکلیمان کتاب الاصول یا اصول الدین را نیز در فهرست کتب کلامی ابومنصور اضافه کرده، اما بجز کتاب التوحید و کتاب المقالات نسبت دیگر کتاب‌ها به وی ثابت نیست.

در فقه و اصول فقه نیز تالیفاتی دارد که قرار ذیل است:

۱۲- کتاب الجدل، ۱۳- کتاب مآخذ الشریعة، این دو کتاب که در کتب مؤلفین نام برده شده و به وی نسبت داده شده است، ولی اکنون در دسترس قرار ندارند.

۱۴- رسال فیما لایجوز الوقف فی القرآن، این رساله کوچکی است دارای پنج صفحه، در دارالکتب المصریه با شماره ۳۸۴ در بخش قراءات به نام وی ثبت است.

برخی کتب دیگر نیز منسوب به ماتریدی است ولی صحت آن ثابت نیست، از جمله:

۱۵- شرح الفقه الاکبر، در حیدرآباد هند در سال ۱۳۶۵ق به چاپ رسیده و شیخ ابوزهره نسبت وی را تایید نموده است.

^۵ لکهنوی، الفوائد البهیة، ۸۰. ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۸۳-۸۴. ماتریدی، کتاب التوحید، ۱۶-۱۷.

۱۶- کتاب العقیده، یک نسخه آن در دارالکتب المصریه به شماره ۱۴۷ در بخش عقاید ثبت است.

۱۷- شرح تاویلات الماتریدی، با شماره ۱۷۶ در مکتبه سلیمانیه استانبول ثبت است.

۱۸- کتاب العقیده یا رساله فی العقیده. ۱۹- رساله فی الايمان. ۲۰- شرح کتاب الابانة للاشعری. ۲۱- پندنامه.^۶

پیدایش و خاستگاه مکتب ماتریدی

همزمان با داروگیرهای ابوالحسن اشعری و تبدیل بغداد و بصره به عرصه‌ای مجادلات عقلی و فلسفی پیروان معتزله در عصر متوکل از خلفای عباسی، ابومنصور ماتریدی رحمه الله در «ماترید» از توابع سمرقند در ماوراءالنهر، برای دفاع از عقیده اهل سنت قد علم کرد و با نشر افکار اعتقادی مبتنی بر نقل و عقل خویش عرصه را بر معتزلیان و دهریان و مجبریان، مشبه و امامیه تنگ نمود و با پرداختن به مباحثات و مناظرات کلامی پایه گذار مکتب کلامی ماتریدی شد.^۷

هرچند از وجود ماتریدیه به شکل یک مکتب کلامی در زندگی ابومنصور چندان خبری نیست، به نظر می‌رسد که پایه گذار این جریان ابومنصور رحمه الله است و پس از وفات وی به همت شاگردان او ماتریدیه گسترش یافت و در چند مرحله سیر تکامل خویش را پیمود.^۸

هرچند شاگردان او در استقرار و تبلیغ کلام ماتریدیه کوشیدند ولی تا یک صد سال (۳۳۳-۴۵۰) اندیشه‌های ماتریدی از حوزه سمرقند فراتر نرفت. البته پیشینیانی حکومت‌های سامانی و غزنوی و سلجوقی (۴۵۰-۷۰۰) باعث گسترش ماتریدیه در شرق و شمال آسیا شد، در این مرحله مهم‌ترین اشخاص ماتریدی همچون ابوالیسر بزدوی رحمه الله، ابومعین نسفی رحمه الله، نجم الدین نسفی رحمه الله و دیگران در سراسر بلاد اسلامی پراکنده شدند و به تدریس و تبلیغ و تالیف کتب بی‌شماری پرداختند. دولت عثمانی و حاکمیت سیاسی آنان (۷۰۰-۱۳۰۰) هم‌نظر با مکتب ماتریدیه بودند، برخی نویسندگان این دوره را مهم‌ترین مرحله و اوج تکامل ماتریدیه دانسته‌اند. دستگاه حکومت عثمانی در اصول پیرو مکتب کلامی ماتریدی و در فروع پیرو مذهب فقهی حنفی بود، قضات، مفتی‌ها، خطیبان و مدرسان مدارس از دانشمندان ماتریدیه بودند، در این برهه اندیشه ماتریدی در شرق و غرب جهان اسلام گسترش یافت.^۹

^۶ زرکلی، الأعلام، ۷: ۱۹. لکهنوی، الفوائد البهیه، ۸۰. حاجی خلیفه و دیگران، کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون (ریاض: دارالعاصمة للنشر والتوزیع، ۱۴۲۳ق)، ۱: ۷۵۱، ۵۱۸، ۴۵۷، ۳۳۵، ۳۳۴، ۲۶۲. ۲: ۱۱۵۷، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۵۷۳، ۱۷۸۲. ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۸۶-۹۰. ماتریدی، کتاب التوحید، ۱۷-۳۰. ابن قطلوبغا، تاج التراجم فی طبقات الحنفیه، ۱: ۲۰.

^۷ ضیف شوقی، تاریخ الادب العربی (قاہرہ: دارالمعارف، بی تا)، ۵: ۳۱۶. ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۱۵۶، ۷۴.

^۸ ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۱۵۶، ۷۶. حربی، الماتریدیه دراسة وتقویماً، ۹۳-۹۹. ابو الحسن ندوی، رجال الفكر والدعوة، تعریب. سعید الاعظمی الندوی (دمشق: دارالقلم، ۱۴۲۳ق)، ۱۳۹.

^۹ ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۱۵۶، ۷۶. شمس سلفی افغانی، الماتریدیه و موقفهم من توحید الاسماء والصفات (عربستان: مکتبه الصدیق، ۱۴۱۹ق)، ۱: ۲۲۸. حربی، الماتریدیه دراسة وتقویماً، ۹۳-۹۹. محمد بن محمد حسینی الزبیدی، اتحاف سادة المتقین بشرح أسرار إحياء علوم الدین (قاہرہ: بی نا، بی تا)، ۲: ۵. ابوالحسن ندوی، رجال الفكر والدعوة، تعریب. سعید الاعظمی الندوی (دمشق: دارالقلم، ۱۴۲۳ق)، ۱۳۹.

بعضی از مشاهیر و ناموران ماتریدیه در نشر اندیشه‌های ماتریدی نقش به‌سزایی داشته‌اند، اسمای ایشان قرار ذیل‌اند:

- ۱- ابولیت نصر بن محمد سمرقندی رحمه الله (م. ۳۷۳ق) صاحب تفسیر بحر العلوم و تنبیه الغافلین.
- ۲- ابومعین میمون بن محمد نسفی رحمه الله (م. ۵۰۸ق)، ایشان در این مورد سهم بزرگی دارند، جایگاه او در میان ماتریدیه همانند جایگاه ابوحامد غزالی رحمه الله و ابوبکر باقلانی رحمه الله در میان اشعریان است، کتب وی دومین منبع مکتب ماتریدی پس از کتاب التوحید محسوب می‌گردد.
- ۳- ابوالیسر یزدوی رحمه الله (م. ۴۹۳ق) صاحب کتاب اصول الدین.
- ۴- نجم الدین عمر نسفی رحمه الله (م. ۵۳۷ق) که با نوشتن اعتقادنامه «العقاید» کلام ماتریدیه را در اذهان مردم راسخ ساخت.
- ۵- نورالدین ابوبکر احمد بن محمد صابونی رحمه الله (م. ۵۸۰ق)، وی بزرگترین دانشمند و متکلم ماتریدی در ماوراء النهر بود، کتاب او «البدایه فی الهدایه فی اصول الدین» سرآمد روزگار بوده است.
- ۶- ابوالبرکات احمد بن عبدالله نسفی رحمه الله (م. ۷۱۰ق) متکلم فقیه و مفسر، او کتب و نوشته‌های فراوانی دارد.
- ۷- کمال الدین محمد بن همام الدین عبدالواحد سیواسی رحمه الله مشهور به ابن همام حنفی (۷۹۰-۸۶۱ق)، نویسنده «المسایرة فی العقاید المنجیة فی الآخرة».
- ۸- کمال الدین احمد بن سنان الدین رومی بیاضی رحمه الله معروف به بیاضی زاده (۱۰۹۷ق)، قاضی القضاة آناتولی، صاحب کتاب‌های «الاصول المنیفة» و «اشارات المرام».
- ۹- ملاعلی قاری هروی رحمه الله (م. ۱۰۱۴ق)، علی قاری رحمه الله در میان متاخرین ماتریدی در اوج شهرت قرار داشت، شرح الفقه الاکبر امام ابوحنیفه او شهره آفاق است.
- ۱۰- شاه قطب الدین احمد بن عبدالرحیم، مشهور به ولی الله دهلوی رحمه الله (م. ۱۱۷۶ق)، متکلم، محدث و متفکر بزرگ هند، و بنیان‌گذار جنبش اسلامی-اصلاحی هند، صاحب «حجة الله البالغه» و «ازالة الخفاء» که در اخیرالذکر به مناقشه با شیعه و اعتقادات و افکار آنان پرداخته است.
- ۱۱- شیخ محمد زاهد بن حسن کوثری (۱۲۹۶-۱۳۷۱ق)، آخرین شیخ الاسلام خلافت عثمانیه و از نامدارترین عالمان حنفی ماتریدی قرن اخیر است.

به هر حال، ماتریدیه یکی از مذاهب کلامی معروف و بزرگ و مورد قبول در میان اهل سنت است که در این مکتب عقل‌گرایی بر ظاهرگرایی غالب است. از این لحاظ ماتریدیه در خط میان معتزله و اشاعره قرار دارند، کما اینکه اشاعره در خط میان معتزله و محدثین قرار دارند.

بیش از نیمی از اهل سنت جهان بر این مذهب هستند. در هند، بنگلادش، پاکستان، افغانستان، چین، ترکیه، کشورهای جنوب شرق آسیا و برخی بلاد عربی خاورمیانه و شمال آفریقا (و مناطق شرقی ایران) تقریباً عموم اهل سنت ماتریدی هستند. از سوی دیگر اکثر قریب به اتفاق حنفیان که حدوداً ۷۵ درصد اهل سنت جهان را تشکیل می‌دهند ماتریدی هستند.^{۱۰}

نتیجه‌گیری

ابومنصور ماتریدی متولد تخمیناً اواخر قرن سوم و متوفی ۳۳۳ هجری قمری از امامان برجسته‌ای اهل سنت و دارای منزلت ویژه و کرامات است، وی در گمنامی به سربرده و ازین جهت شرح حال نویسان هم در مورد وی چیزی ننوشته‌اند، از نامداران فقه و فتوای زمان خود علم آموخته است و برای افراد بسیاری آموزش داده‌اند که هریک از سرآمدان روزگارشان بوده‌اند. از وی آثار علمی بسیاری بجا مانده که غرابت علم و فهم وی را در حوزه‌های مختلف علم، مانند تفسیر، فقه، کلام و غیره نشان می‌دهد. او برای دفاع از عقیده اهل سنت در خراسان قدیم قدم علم کرد و با نشر افکار اعتقادی مبتنی بر نقل و عقل، پایه‌گذار مکتب کلامی ماتریدیه شد که در سه مرحله توسط شاگردان وی سیر تکاملی‌اش پیمود و سرانجام در شرق و غرب جهان اسلام گسترش یافت.

^{۱۰} علی بن الحسن ابوالقاسم ابن عساکر، مقدمة تبیین کذب المقتری فیما نسب إلى الامام ابی الحسن الاشعری (دمشق: بی نا، ۱۳۴۷ق)، ۱۹. محمد ابوزهره، تاریخ المذاهب الاسلامیة (قاهره: دارالفکر العربی، بی تا)، ۱: ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸. ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۱۵۶، ۷۶.

منابع

- ابن عساکر، علی بن الحسن ابوالقاسم. مقدمہ تبیین کذب المفتری فیما نسب إلى الامام ابی الحسن الاشعری. دمشق: بی جا، ۱۳۴۷ق.
- ابن قطلوبغا، زین الدین أبو الفداء قاسم سودونی حنفی. تاج التراجم فی طبقات الحنفیة. تحقیق. محمد خیر رمضان. بیروت: دارالقلم للنشر والتوزیع، ۱۴۱۳ق.
- ندوی، ابو الحسن. رجال الفكر والدعوة. تعریب. سعید الاعظمی الندوی. دمشق: دارالقلم، ۱۴۲۳ق.
- ابوزہرہ، محمد. تاریخ المذاهب الاسلامیة. قاہرہ: دارالفکر العربی، بی تا.
- بروکلمان، کارل. تاریخ الادب العربی، تعریب. عبدالحلیم نجار. قاہرہ: دارالمعارف، بی تا، بی نا.
- حاجی خلیفہ و دیگران. کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون. ریاض: دارالعاصمۃ للنشر والتوزیع، ۱۴۲۳ق
- حربی، احمد بن عوض اللہ بن داخل لہیبی. الماتریدیۃ دراسة وتقویماً. ریاض: دارالعاصمۃ للنشر والتوزیع، ۱۴۲۳ق.
- زبیدی، محمد بن محمد حسینی. اتحاف سادة المتقین بشرح أسرار إحياء علوم الدین. قاہرہ: بی تا، بی نا، بی تا.
- زرکلی، خیرالدین بن محمود دمشقی. الأعلام. بی جا: دار العلم للملایین، ۲۰۰۲م.
- افغانی، شمس سلفی. الماتریدیۃ و موقفهم من توحید الاسماء والصفات. عربستان: مکتبۃ الصدیق، ۱۴۱۹ق.
- شوقی، ضیف. تاریخ الادب العربی. قاہرہ: دارالمعارف، بی تا.
- لکھنوی، عبدالحمی. الفوائد البھیة. ہند: مطبعہ مصطفائی، ۱۲۹۳ق.
- ماتریدی، ابومنصور محمد بن محمد بن محمود، تأویلات اهل السنة. تحقیق. مجدی باسلوم، بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۶ق.
- ماتریدی، ابومنصور محمد بن محمد بن محمود. کتاب التوحید. تحقیق. بکر طوپال اوغلو، محمد آروچی. استانبول: مکتبۃ الارشاد، ۱۴۲۲ق.

مقدمه

ابومنصور ماتریدی رحمه الله از امامان متکلم، فقیه و مفسر اهل سنت است، وی در ماوآء النهر در اوزبکستان فعلی زیست داشته و دارای مکتب کلامی ماتریدیه بوده است، اما در گمنامی بسر می برده که حتی شرح حال نویسان از شرح حال زندگی او نیز چیز زیادی ننوشته اند. مکتب کلامی وی در برابر مکتب اعتزال و در وهله های آغازین در برابر مکتب اشاعره قرار داشته، سپس با ایجاد آشتی با اشاعره با اختلافات معدود اعتقادی در کنار هم زیسته اند، گویی که هر دو یک مکتب و یک باور دارند، در این نوشته تلاش شده که گوشه ای بیشتری از زندگی، و چگونگی خاستگاه مکتب وی تبیین گردیده شناسه ای بیشتری از وی صورت گیرد.

شناسه ی ماتریدی

ابومنصور محمد بن محمد بن محمود ماتریدی سمرقندی رحمه الله، در قریه ای ماترید از توابع سمرقند در ماوآء النهر که فعلاً در کشور ازبکستان موقیت دارد، چشم به جهان گشوده است.^۱

از شرح حال زندگی ابتدائی ابومنصور ماتریدی رحمه الله تاریخ نویسان چیزی ننوشته اند، حتا مورخین حنفی هم از وی شرحی نکرده اند، بناء در مورد تاریخ ولادت وی خبر و سندی در دست نیست، البته می توان مولد وی را در اواخر قرن سوم هجری در زمان متوکل عباسی (۲۳۲-۲۴۷ق) تخمین زد، که با این تخمین ولادت وی نسبت به ولادت امام ابوالحسن اشعری رحمه الله (م. ۲۶۰ یا م. ۲۷۰ق) مقدم تر می شود، برخی از اساتید وی (محمد بن مقاتل و نصیر بن یحیی بلخی) که در عصر متوکل بوده اند، نیز این مطلب را تاکید می کند، اما در مورد وفات وی نوشته اند که به قول مشهور وصحیح در سال ۳۳۳ق در سمرقند وفات کرده اند و در یکی از قبرستان های آنجا به نام «جاکردیزه» به خاک سپرده شده که مزار وی امروزه زیارتگاه عام و خاص است.^۲

امام ماتریدی رحمه الله دارای شأن عظیم و جایگاه رفیع و دارای منزلت و کرامات بوده است، وی با القابی مانند: امام الهدی، امام المتکلمین، مصحح عقائد المسلمین، رئیس اهل السنة، یاد شده است، برخی نسب وی را به حضرت ابو ایوب خالد بن زید انصاری بر می گردانند، واز این جهت به وی نسبت انصاری نیز داده اند، اما این نسبت تشریفی است، نه واقعی.^۳

^۱ عبدالحی اللکهنوی، الفوائد البهیة، (هند: مطبعة مصطفائی، ۱۲۹۳ق)، ۸۰. ابومنصور محمد بن محمد بن محمود ماتریدی، تأویلات أهل السنة، تحقیق. مجدی باسلوم (بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۲۶ق)، ۱: ۷۳-۷۶. ابومنصور محمد بن محمد بن محمود ماتریدی، کتاب التوحید، تحقیق. بکر طوپال اوغلو، محمد آروچی (استانبول: مکتبة الارشاد، ۱۴۲۲ق)، ۹-۱۲.

^۲ ماتریدی، کتاب التوحید، ۹-۱۲. زین الدین أبوالفداء قاسم بن قطلوبغا سودونی حنفی، تاج التراجم فی طبقات الحنفیة، تحقیق. محمد خیر رمضان (بیروت: دارالقلم للنشر والتوزیع، ۱۴۱۳ق)، ۱: ۲۰. احمد بن عوض الله بن داخل لهیبی حربی، الماتریدیة دراسة و تقویماً (ریاض: دارالعاصمة للنشر والتوزیع، ۱۴۲۳ق)، ۹۳=۹۹.

^۳ خیرالدین زرکلی بن محمود دمشقی، الأعلام (بی جا: دار العلم للملایین، ۲۰۰۲م)، ۷: ۱۹. عبدالحی اللکهنوی، الفوائد البهیة (هند: مطبعة مصطفائی، ۱۲۹۳ق)، ۸۰. ماتریدی، تأویلات أهل السنة، ۱: ۷۳-۷۶. ماتریدی، کتاب التوحید، ۹-۱۲. ابن قطلوبغا، تاج التراجم فی طبقات الحنفیة، ۱: ۲۰. حربی، الماتریدیة دراسة و تقویماً، ۹۳-۹۹.